

## Een beetje discipline

### De dwang van het particulier onderwijs

#### 1. Inleiding

Kinderen worden tegenwoordig steeds langer onderworpen aan de dwang van het onderwijs (De Vries 1993). Meer en meer kinderen volgen een voortgezette opleiding en de gemiddelde leeftijd waarop jongeren de school verlaten, stijgt nog steeds. Dit heeft alles te maken met het toegenomen belang van onderwijs voor het verwerven van beroepsposities. Kinderen die zich niet aan die onderwijswang kunnen of willen onderwerpen en in het voortgezet onderwijs dreigen te mislukken, zetten daarmee hun kansen voor een succesvolle maatschappelijke carrière op het spel. Om dit te voorkomen nemen sommige ouders hun toevlucht tot particulier onderwijs, waar kinderen alsnog een middelbare-schooldiploma kunnen halen.

Particuliere scholen zijn niet-gesubsidieerde scholen voor algemeen voortgezet onderwijs, waar de leerstof van de laatste twee klassen van MAVO, HAVO of VWO in één jaar wordt gedoceerd en kinderen dus versneld hun eindexamen kunnen behalen. De scholen kenmerken zich door kleine klassen, lange schooldagen, intensieve begeleiding, toezicht bij het huiswerk en strakke regels. Ouders betalen bedragen van iets minder dan twintigduizend tot meer dan dertigduizend gulden voor een jaar onderwijs op zo'n school. Nederland telt sinds de jaren tachtig een tiental van dergelijke particuliere scholen, waar in het schooljaar 1998-1999 ruim 1.600 leerlingen les kregen. Verreweg de grootste school is het Luzac College, dat verspreid over verschillende vestigingen in Nederland zeventig procent van het totaal aantal leerlingen bedient.<sup>1</sup>

In het vorige nummer van dit tijdschrift hebben we laten zien dat de ouders die deze keuze maken, ambivalent staan tegenover deze 'elitaire' vorm van onderwijs. Het hoge schoolgeld dat zij voor particulier onderwijs betalen, bestempelt hen tot een economisch bevoorrechte groep, maar zelf presenteren ze zich als gewone mensen die zich niet laten voorstaan op hun positie (De Regt & Weenink 1999b). In dit artikel belichten we een andere kant van het particulier onderwijs. De vraag waar het hier om gaat betreft de definiëring van de problemen en de oplossing die de particuliere school zou bieden. Hoe verklaren ouders en kinderen dat het op de

reguliere school misging, welke interpretaties van het probleem dragen zij aan en waarom lijkt, gezien deze interpretaties, de particuliere school een uitweg te bieden?

Deze vragen zullen we beantwoorden aan de hand van de interviews met de 35 ouders waarop ook het vorige artikel gebaseerd was. Deze ouders kunnen qua inkomen en beroep vrijwel allemaal - op zijn minst - tot de 'hogere middenklasse' worden gerekend. De vaders hebben een opleiding op HBO- of academisch niveau en werken als arts, jurist, docent, manager of zelfstandig ondernemer, de moeders zijn gemiddeld iets lager opgeleid en hun (parttime) functies variëren van peuterleidster en bejaardenverzorgster tot arts en rechter. Daarnaast zijn twintig leerlingen van verschillende particuliere scholen geïnterviewd: tien van het Luzac College, vijf van de Nieuwe School, vier van de Amsterdamse School en één van het Stebo. Ouders noch kinderen vormen een representatieve selectie in kwantitatieve zin. Ons doel was om de diversiteit in motieven en redenen voor de keuze van en ervaringen met particulier onderwijs op te sporen. Daartoe hebben we geprobeerd om een gevarieerde onderzoeksgroep samen te stellen. Ouders zijn geselecteerd uit de lijst van geslaagden die het Luzac College jaarlijks publiceert en door persoonlijke contacten. Veertien leerlingen zijn kinderen van geïnterviewde ouders, de andere zes zijn benaderd via de Amsterdamsche School en door persoonlijke contacten.<sup>2</sup>

## **2. De keuze voor particulier onderwijs: disciplineproblemen**

Anders dan in bijvoorbeeld Engeland en de Verenigde Staten is in Nederland het niet door de overheid bekostigde algemeen voortgezet onderwijs gericht op kinderen met wie het op de gewone school niet goed gaat: ze blijven (herhaaldelijk) zitten, zakken voor hun examen of worden van school gestuurd vanwege hun gedrag.<sup>3</sup> Zowel ouders als leerlingen noemen verschillende oorzaken voor het falen op de reguliere school. Enkelen wijzen op extreme faalangst, een aantal ziet dyslexie als belangrijke factor, maar het merendeel van de ouders en de kinderen verwijst naar disciplineproblemen.

Disciplineproblemen komen in de eerste plaats tot uiting in het feit dat kinderen in hun eigen woorden en die van hun ouders 'niets doen' of er 'met de pet naar gooien'. 'Niets doen' is lang niet altijd een keuze tegen de school, maar veeleer een keuze voor andere activiteiten waaraan meer te beleven valt. Zowel ouders als kinderen brengen 'niets doen' in verband met allerlei soorten afleiding die de kinderen weerhouden om te werken voor school: vrienden, sport (vooral hockey), uitgaan, 'thuis voor de tv

hangen' of achter de computer zitten. Zoals een jongen het uitdrukt: 'waarom zou je werken als je plezier kan maken?'. Terugkijkend op deze fase in hun leven, noemen kinderen zich 'snel afgeleid' of zeggen dat het schoolwerk er 'nooit van kwam'. Een jongen verwoordt dit bijvoorbeeld als volgt:

Dat was altijd meer een beetje van ja, leren dat komt wel. En het kwam er nooit van. Dus het was maar zien of ik het redde of dat ik het niet redde. Ehmmm ja ik had mooie voornemens enzo, maar ja... Het kwam er nooit van. Ik heb meer dingen te doen, uitgaan en sporten. Ik verwaarloosde het behoorlijk. Ja, je denkt, school is belangrijk, dat moet ik ook doen. Maar ja... (I11)

Een ouderpaar vertelt een zelfde verhaal:

Moeder: En dan nog, daarbij komt natuurlijk ook, hier is altijd afleiding. Ik zei altijd, als er ijs ligt, dat scheelt ze punten op het kerstrapport. Dat is echt waar! Dan kwamen allemaal kinderen, eh, vriendjes langs. Ja, en in de zomer...

Vader: Schaatsen...

Moeder: ging het botengebeuren weer... (ou7)

Een aantal ouders vertelt dat hun kinderen altijd al 'lui' waren en geprobeerd hebben met minimale inspanning de school te halen. Op de basisschool konden ze daar mee weggkomen, maar in het voortgezet onderwijs breekt hen dit op, omdat ze volgens hun ouders niet hebben geleerd te werken. Daarnaast was een - voor ouders soms onverklaarbare - intense afkeer van 'het instituut school' voor enkele kinderen een reden om weinig meer uit te voeren. Ook als kinderen zelf over de weerzin tegen school vertellen, blijft vaak een beetje onduidelijk waar die weerzin vandaan komt.

Het is opvallend dat met name de leerlingen zelf in dit verband de woorden discipline en zelfdiscipline gebruiken. Een meisje vertelt over haar mislukken op de reguliere school:

Nou, ik denk dat ik qua hersens zogezegd, qua IQ wel een vwo-kind ben, alleen niet qua de discipline die erbij hoort en de andere vaardigheden die erbij horen. (I17)

Een jongen spreekt met enige afgunst over leerlingen die de reguliere school met succes doorlopen:

Nou, die hebben gewoon de discipline om achter de boeken te gaan zitten. En dat heb ik absoluut niet en daar baal ik ook wel van hoor. Want ik zou het wel willen hebben, maar ik ja, ik krijg het niet voor elkaar. (I11)

Volgens een deel van de ouders was nietsdoen echter niet het enige probleem. Tien ouders maken melding van ernstige gedragsproblemen, thuis en op school, waarvoor in een aantal gevallen professionele hulp is gezocht.

(...) dat was echt zo'n... U kent dat wel, die ettertjes in de klas, deed niets. Dus dat was hier thuis continu de strijd met hem. Ik zat daar meer op school op een gegeven ogenblik dan hij, er was altijd wel iets wat hij uitgespookt had. (ou26)

Ouders willen niet te veel over dit soort problemen uitweiden, maar refereren bijvoorbeeld aan extreme driftbuien, onhandelbaarheid, wildheid en voortdurende autoriteitsconflicten. Bij sommigen begonnen die gedragsproblemen pas op de middelbare school, in de meeste gevallen al veel eerder. In de klas waren deze kinderen extreem lastig voor de leraren, ze maakten geen huiswerk, spijbelden veel of gingen helemaal niet meer naar school. Ze bleven zitten, werden van school gestuurd, moesten naar een andere school of zakten terug naar een lager schooltype. De problemen werden in vijf gevallen (van de veertig kinderen) nog verhevigd door overmatig drugsgebruik. De effecten daarvan op de kinderen waren volgens hun ouders funest: onverschilligheid, ongemotiveerdheid, desinteresse en gebrek aan concentratie:

Nou, hij deed dus gewoon niks. Was veel thuis, hij was ook veel uit. Hij was ook veel aan het blowen. (...) En daarom werd hij denk ik ook zo onverschillig. (ou2)

Een aantal jongens bleek op een gewone school niet meer te handhaven, bijvoorbeeld omdat ze met de politie in aanraking kwamen wegens diefstal en dealen in drugs. Eén belandde uiteindelijk op de dagopvang van een jeugdhulpverleningsinstelling, twee anderen kwamen op een school voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok-school) terecht.

De kinderen die volgens hun ouders ernstige gedragsproblemen hadden, vertellen zelf nauwelijks wat er precies met hen aan de hand was. Ze noemen hun gedrag 'puberaal'. Misschien is het voor hen te pijnlijk om over het verleden te praten of zichzelf tegenover een onderzoeker in een negatief daglicht te plaatsen. Via het woord 'puberen' kunnen ze hun toenmalige gedrag normaliseren en maatschappelijk aanvaardbaar maken. Een extreem voorbeeld hiervan is terug te vinden in het citaat van een jongen die is begonnen op een gymnasium, daar werd weggestuurd, vervolgens van een scholengemeenschap werd verwijderd, zijn MAVO-diploma behaalde op een ZMOK-school en daarna op een particuliere school zijn HAVO- en VWO-examen deed.

(...) blowen, dat soort dingen van alles, met foute vrienden omgaan en weet ik veel wat allemaal dus, dat was thuis ook niet zo prettig natuurlijk (...) ook mede daarom ben ik naar die ZMOK-school gegaan natuurlijk. Ja, daar zitten wel heftige kinderen bij. Maar ik vond mezelf nog niet de grootste gek daar hoor (...) ik bedoel het is, ja je bent aan het puberen en je hebt er lol in en je ouders hebben wel gelijk en dat weet je ook eigenlijk wel, maar je doet het toch. (I117)

Andere leerlingen met een vergelijkbare achtergrond van drugsgebruik en gedragsproblemen spreken in overeenkomstige termen over hun mislukken op de reguliere school. Waar ouders vertellen hoe wanhopig ze werden door het overmatige drugsgebruik of de ernstige gedragsproblemen van hun kind, zeggen leerlingen dat het 'weer te gezellig' werd of vertellen niets over hun problemen.

De meeste ouders en kinderen definiëren de problemen van de leerlingen in termen van 'niets doen', 'er met de pet naar gooien', 'lui zijn', 'geen zin hebben' en 'lastig zijn', of met andere woorden als een gebrek aan zelfdiscipline. De langdurige schooltrajecten vragen van leerlingen een sterke toekomstgerichtheid en een uitstel van directe behoeftenbevrediging. Dit is precies wat de leerlingen volgens henzelf en hun ouders missen. Het is niet zozeer dat de jongeren onderwijs niet belangrijk vinden, maar dat doel verdwijnt in de praktijk van alledag gemakkelijk uit het zicht. Een veelgehoorde verklaring daarvoor is de 'puberteit'. Deze definitie wordt geplaatst tegenover een andere definitie van het probleem, namelijk dat deze kinderen te dom zijn om het reguliere onderwijs met succes te volgen. Ouders proberen ons duidelijk te maken dat het mislukken op de reguliere school niets te maken had met een gebrek aan intelligentie. In verschillende bewoordingen laten zij weten dat het geen kwestie is van niet kunnen, maar dat hun kinderen integendeel slim, intelligent of goed bij hun hoofd zijn en beroepen zich daarbij op Cito-toetsen, schooladviezen, testuitslagen en de cijfers op de particuliere school. En ook de leerlingen zeggen vrijwel nooit dat ze het niet konden, al laat een enkeling doorschermen dat het wel veel moeite kostte.

In totaal zeggen twaalf van de twintig leerlingen en zeventien van de 35 ouders expliciet dat er disciplineproblemen zijn. Jongeren zelf leggen daarbij de nadruk op het ontbreken van zelfdiscipline, ouders benadrukken vooral dat hun kinderen dwang van buitenaf nodig hebben. Andere kinderen doen naar hun idee 'gewoon' hun best op school en maken uit zichzelf hun huiswerk, maar hun kind heeft 'een strakke hand' of 'een stok achter de deur' nodig, 'vraagt om orde en regelmaat' of moet 'op de nek worden gezeten'. In dit soort bewoordingen geven ze aan dat hun kinderen

niet voldoende zelfdiscipline hebben aangeleerd om een succesvol onderwijstraject te doorlopen.

### **3. Ambities en betrokkenheid**

Schoolgaan is tegenwoordig zo vanzelfsprekend dat nauwelijks meer beseft wordt dat kinderen hiertoe gedwongen worden; door hun ouders in de eerste plaats. Deze sociale dwang komt lang niet altijd aan de oppervlakte: de meeste kinderen internaliseren de onderwijswang tot op zekere hoogte en gaan naar school omdat dat nu eenmaal zo hoort, omdat ze het willen, en later ook omdat ze weten het zonder een diploma niet ver te zullen schoppen. Natuurlijk zijn er ook kinderen die geen belang hechten aan een opleiding. De kinderen uit dit onderzoek behoren hier niet toe. Zonder uitzondering zeggen ze dat school belangrijk is en dat ze het diploma graag willen halen omdat ze dit nodig hebben om verder te komen. Het is dan ook de vraag waarom ze er niet in slaagden voldoende zelfdiscipline op te brengen, terwijl ze wel van het nut van onderwijs overtuigd waren.

Eén mogelijk antwoord op die vraag luidt dat leerlingen van particuliere scholen kinderen zijn van drukbezette ouders die weinig of geen tijd aan hun kinderen besteden. De materiële overvloed waarin deze kinderen leven zou schril afsteken tegen het gebrek aan ouderlijke aandacht dat ze ondervinden. De onverschillige ouders geven hun kinderen een te grote vrijheid, waardoor deze kinderen niet leren hun impulsen te beheersen en hun gedrag op een evenwichtige manier te reguleren.

Uit onze interviews met ouders en kinderen bleek hiervan evenwel weinig. De indruk die wij kregen was eerder van een grote mate van betrokkenheid dan van gebrek aan tijd en aandacht. Van de 35 moeders waren er veertien full-time huisvrouw, de overige vrouwen werkten op twee na in deeltijd: de meeste moeders waren korter gaan werken of helemaal gestopt om voldoende aandacht aan hun kinderen te kunnen geven. Ouders konden ons veel vertellen over de gang van zaken op de reguliere school voorafgaand aan het besluit hun kinderen naar het particulier onderwijs te sturen. Ze vertelden over de vakken die hun kinderen deden, de cijfers die ze haalden, de problemen die ze hadden; veel moeders - en enkele vaders - hebben in de eerste klassen van de middelbare school geholpen bij het huiswerk. Ook de leerlingen vertellen over ouderlijke belangstelling voor school en hulp bij huiswerk.

De ouderlijke betrokkenheid kwam op verschillende manieren tot uiting. Een echtpaar vertelt bijvoorbeeld dat zij de neiging hebben hun kinderen veel uit handen te nemen en 'alles voor te kauwen'. Ook andere ouders

praten over de ‘beschermde’ situatie waarin hun kinderen opgroeiden. Een moeder zegt haar zoon, die van baby af aan veel ziek was, ‘verwend’ te hebben en voortdurend met het gedrag van haar zoon bezig te zijn geweest:

Dat was er eentje, had ik altijd het gevoel dat ik hem een stap vooruit moest zijn, altijd voor hem denken, wat hij uit kon halen, hè. Volgens mij heb ik zo veel voor hem gedacht dat hij het zelf niet meer deed. (ou14)

Ook de leerlingen vertellen dat hun ouders zich veel met hen bemoeiden en ‘bezorgd’ of ‘overbezorgd’ waren.

De aandacht van ouders betrof niet in de laatste plaats het reilen en zeilen op school. Ouders zeggen voortdurend toezicht te hebben gehouden op schoolwerk, te hebben ‘gehamerd’ op het huiswerk en contact met school te hebben onderhouden. Zij laten merken dat ze niet de gemakkelijkste weg hebben gekozen en de confrontatie met hun kinderen niet uit de weg zijn gaan als die het er op school bij lieten zitten. Een moeder wier zoon zijn HAVO-diploma op een particuliere school heeft gehaald en nu op de reguliere school voor zijn VWO-examen zit, besteedt opnieuw veel energie aan het achterna zitten van haar zoon:

Kijk het is natuurlijk reuze makkelijk om te zeggen, joh laat maar lekker zitten, je hebt je HAVO... (ou13)

De betrokkenheid van ouders hangt nauw samen met de ambities die ouders voor hun kinderen koesteren. Ouders laten weliswaar herhaaldelijk weten dat zij ‘niet te hoog willen grijpen’ en hun kinderen ‘niet willen *pushen*’, maar blijken desondanks hoge eisen aan hun kinderen te stellen. Overtuigd van het feit dat je er alleen met hard werken kan komen en zelf gewend om hard te werken en veel te presteren, verwachten ze dit ook van hun kinderen. Een moeder die heftige conflicten met haar zoon had over televisiekijken en computerspelletjes:

Ik heb een hekel aan... dat zinloze... ja, terwijl nu de tijd is voor de toekomst. (ou12)

Een echtpaar praat over de mate waarin ze hun kinderen moeten stimuleren zo’n hoog mogelijke opleiding te volgen. De vader is daarover wat relativerender dan de moeder:

Vader: Ik vind niet dat je eindeloos...

Moeder: Ik vind wel dat je als ouder zo ver mogelijk moet gaan. (ou13)

Hoewel ouders zeggen dat kinderen moeten doen wat ze zelf willen en niet wat hun ouders willen, kan uit verschillende uitspraken worden afgeleid dat ze hun ambities ook hebben uitgedragen. 'Ik ben ook best ambitieus, zeker voor mijn kinderen', zegt een moeder; 'dat kan je niet verbloemen' erkent een tweede en weer een andere:

Hij wilde naar de middelbare hotelschool. Ik dacht, jongen haal nou eerst je vwo, dan kan je alle kanten uit. Ik dacht, god, dat vwo dat doen ze toch even. Dat vond ik toch wel wat ze aan mij verplicht waren, dat ze dat moesten dus. (ou2)

Een meisje dat graag naar de toneelschool was gegaan, kreeg van haar ouders het dringende advies een ander beroep te kiezen. Toneelspelen vonden zij meer een hobby, niet iets om je brood mee te verdienen. Vervolgens wilde ze, net als haar vader, arts worden. Omdat ze veel moeite had met wiskunde, overwoog ze dat vak te laten vallen. Haar moeder vertelt hun reactie:

(...) een moment dat ze zei, 'nou, ik doe het niet'. Toen zei ik, 'ja maar je wilde toch medicijnen studeren?' 'Dan ga ik wat anders doen'. Toen zeiden wij, 'ja, kom op hé, dan maar een schepje er bovenop hoor'. (ou4)

Ouders stellen zich als opdracht 'eruit te halen wat erin zit' en ze verwachten dit ook van hun kinderen. Die reageren op die hoge eisen op een ambivalente manier. Enerzijds geven ook zij er blijk van onderwijs belangrijk te vinden omdat ze later, net als hun ouders, een goede baan willen hebben en veel geld willen verdienen. Hoewel ze het daarom aan de ene kant wel 'goed' of 'logisch' zeggen te vinden dat hun ouders zich daar intensief mee bemoeien, vinden ze dat aan de andere kant 'heel irritant'. Ze werden er 'gek' van dat hun moeder, die daarin 'heel erg' was, 'constant' op het huiswerk hamerde, naar proefwerken en cijfers informeerde, soms zelfs hun agenda controleerde. In de ogen van de kinderen hielp de 'zwarte dwang' die hun ouders uitoefenden 'voor geen meter': ze lieten de 'preken' van hun vader over zich heen gaan, werden 'pissig' en 'sjacherijng' of gingen 'tegenspartelen'. Soms werkten de aansporingen van de ouders ronduit averechts:

Dat was echt van eh, als zij eh, ook als ik het van plan was en dan echt van oké, ik ga nu een boek openslaan, kwam mijn moeder net aanlopen: 'waarom zit je niet aan je huiswerk?' Klats, boek weg. Ik bedoel, dan gewoon niet. (1119)

De kinderen verklaren dit zelf met het argument dat ze 'vrij' wilden zijn, dat ze zelf wilden bepalen wat ze deden, zelf keuzen wilden maken en zelf

hun grenzen wilden bepalen, zonder de bemoeienis van hun ouders: 'laat me maar vallen, zo leer je het'. Sommige kinderen verzetten zich niet alleen tegen de bemoeienis met school, maar tegen de hoge ambities van de ouders überhaupt. Het duidelijkst komt dit tot uiting bij een jongen die vertelt over de strijd met zijn vader die volgens hem nooit tevreden was:

Ja, want het was eerst inderdaad van 'je moet VWO halen en dan trekken we onze handen van je af'. En op het moment dat ik mijn VWO had gehaald (op een particuliere school, AdR,DW), eh... en dat ik zelf uiteindelijk besloot om (HBO-opleiding) te gaan doen, op dat moment dat ik dat deed, toen begonnen ze alweer te zeuren dat ik het moest gaan halen of eh... eh... dat ik het waarschijnlijk niet ging halen. (I110)

Op de druk van zijn ouders om te presteren, overigens niet alleen op school maar bijvoorbeeld ook met sport en muziek, reageerde hij met verzet. Juist omdat zij 'boven op alles' zaten ging hij 'dwars doen'.

Uit de interviews is dus af te leiden dat ouders zich intensief met hun kinderen bemoeien en hun eerder veel dan weinig aandacht geven. De ambities die zij hebben voor hun kinderen, hebben zij ook weten over te dragen. Kinderen verwachten dat hun toekomstige positie niet veel zal afwijken van die van hun ouders, dat wil zeggen dat zij een mooi huis en een leuke baan met een redelijk salaris verwachten. Toch vertaalt deze verwachting zich niet in onderwerping aan het schoolse regime en verzetten ze zich tegen de dwang die ouders hun opleggen om goed te presteren op school. Achteraf bestempelen ze hun reactie op die prestatiedruk als 'puberaal' gedrag.

#### **4. Machteloze ouders**

De hele schoolsituatie is in veel gezinnen een bron van conflicten. Het 'gezeur' van ouders of hun kinderen wel op tijd uit bed komen, naar school gaan, iets uitvoeren en hun huiswerk maken, kritiek van ouders op uitgaan, vrienden, hobby's en noem maar op leiden tot 'voortdurende ruzies', 'klappende deuren', 'scènes en toestanden', een 'gespannen sfeer' en 'oorlog in huis'.

De meeste ouders vinden dat jongeren een zekere mate van vrijheid nodig hebben. 'Ze moeten vrijheid hebben', zegt een moeder en een vader valt haar bij: 'Ik ben niet iemand van met de zweep erover'. Ouders klagen wel over de tijdsbesteding van hun kinderen, maar ze vinden sport, vrienden, hobbies en uitgaan zelf ook belangrijk. Gezien hun welstand

hebben ze de mogelijkheid hun kinderen daartoe ook ruimschoots in de gelegenheid te stellen. Veel ouders vermelden met enige trots dat zoon of dochter een 'heel sociaal kind' is. Ze laten bovendien doorschemeren dat ze zich wel enigszins kunnen voorstellen dat hun kinderen aan andere dingen de voorkeur geven boven school, juist omdat er 'tegenwoordig' voor jongeren zoveel meer te beleven is dan in de tijd toen zij jong waren. Sommigen wijzen erop dat ze vroeger zelf ook geen 'lieverdjes' waren of niet zo in school waren geïnteresseerd; enkele vaders illustreren dit door te vertellen dat zij door hun ouders naar een kostschool zijn gestuurd.

Voor ouders is het dan ook moeilijk te bepalen waar de grenzen van de vrijheid liggen en hoe kinderen ertoe gebracht moeten worden die grens niet te overschrijden. Hoewel veel ouders laten weten 'best streng' te zijn met duidelijke regels en een duidelijke structuur, is het opvallend dat zij zich niet bij machte voelen hun speelse, luie of onwillige kind tot schoolwerk te dwingen. 'Wat moet je?' luidt hun vraag en het antwoord is dat je als ouder weinig kunt doen: 'je staat toch eigenlijk machteloos'. Een echtpaar, waarvan de man piloot is, vertelt hoe moeilijk ze het vinden om hun zoon te dwingen om aan zijn schoolwerk te gaan:

Moeder: Dan zit er net een (van haar zoons, AdR & DW) aan zijn bureau, komt er weer zo'n jongetje langs, hallo, ga je mee? Ja, nou, dan ben ik niet sterk genoeg. (...) En (naam echtgenoot) is natuurlijk toch wel heel veel weg. En ik vind het zelf ook allemaal wel heel erg leuk. Ik ben niet sterk genoeg om dan te zeggen, en nou is het afgelopen. We zijn nooit zo sterk, of ja, sterk, hoe moet je dat zeggen.

Vader: Ah, je kunt hem niet dwingen...

Moeder: Je kunt hem niet zeggen van, eh...

Vader: Je kunt zeggen, nou naar boven, en dan doet hij ook niks. (ou7)

Sommigen proberen hun kinderen via overreding en een beroep op eigenbelang tot werken te verleiden:

(...) heb ik ook gezegd, joh, wat moet ik nou? Ik kan je moeilijk aan je haren achter je bureau slepen, je zal het toch voor jezelf moeten doen, niet voor leraren, niet voor ons, voor jezelf. (ou13)

Maar als kinderen voor zo'n argument niet gevoelig zijn en overreding niet helpt, vinden ouders het moeilijk om tot dwingender maatregelen over te gaan: 'Je kunt hem niet dwingen'. Zelfs als ouders streng optreden en met straffen proberen hun kind aan regels te houden, ervaren ze dat ze uiteindelijk met lege handen staan als hun kind zich aan die straf onttrekt:

Ja, hoe gaat dat met zo'n kind. Als je zegt als je dat en dat uithaalt ga je de deur niet uit. Dan gaat zo'n kind uit het raam naar buiten, je houdt het niet tegen. Ik bedoel dat... het probleem is om sancties vast te stellen die werkzaam zijn, die werkzaam zijn op het gedrag en die je bovendien kunt controleren. (ou1)

Als kinderen niet voldoende zelfcontrole hebben aangeleerd om het middelbaar onderwijs met succes te doorlopen en daardoor op school dreigen te falen, vinden ouders dat meer dwang van buitenaf nodig is: kinderen 'vragen' om discipline. Die dwang kunnen ze echter naar eigen overtuiging zelf niet opleggen. De omgangsvormen in het gezin zijn niet van dien aard dat ouders gehoorzaamheid kunnen afdwingen als overleg en onderhandeling niet tot het gewenste resultaat leiden en kinderen zelf niet willen (vgl. Du Bois-Reymond e.a. 1990). Bovendien raken de gezinsverhoudingen te veel verstoord als ouders voortdurend de strijd met hun kinderen aangaan:

Maar thuis, daar zit je natuurlijk toch dat de sfeer... thuis moet ook daaronder lijden... altijd maar op dat huiswerk hameren, en altijd maar 'heb je dit af, heb je dat af'. Dat begint... ik denk dat je dat als ouder niet kunt opbrengen, dat dat niet kan. Dat kan nog als ze klein zijn, maar niet als ze wat ouder zijn, dan verlies je daar je grip op. Dat werkt niet. (ou18)

Dwang kan daarom het beste door 'vreemden' worden uitgeoefend, immers 'vreemde ogen dwingen'. Het behoort volgens ouders in eerste instantie tot de taak van de school om kinderen tot werken te dwingen. Maar zij bemerken dat ook de reguliere school hiertoe niet in staat of bereid is.

## 5. Onverschillige scholen

Waar ouders van mening zijn dat je van henzelf niet kan verwachten dat zij bijna volwassen kinderen tegen hun zin kunnen dwingen te doen wat ouders willen, verwijten ze de reguliere school te weinig discipline aan de leerlingen op te leggen. Geen van de ouders zegt terug te verlangen naar de schoolse discipline die een halve eeuw geleden nog gebruikelijk was. Zij verwachten geen 'kadaverdiscipline', maar een begripvolle en op het kind gerichte aanpak. Maar zij vinden ook dat de school wel wat strakker zou mogen zijn dan nu het geval is. Ze vinden de reguliere school te slap. Er is te weinig controle op aanwezigheid, te weinig toezicht op het huiswerk of, zoals een moeder het zegt: 'de structuur is zoek'. Scholen houden er volgens hen geen rekening mee dat sommige kinderen nu eenmaal meer discipline nodig hebben dan andere:

(...) en dit was een kind wat echt zo nu en dan even flink even bij de kladden gegrepen moest worden, van luister eens eh, hè, er moet wat meer gebeuren. En dat gebeurde ook op een gegeven moment helemaal niet meer dat vierde jaar. En wij... Ik zat er dus langzamerhand ook wel vreselijk achterheen, maar ik vond dat ik van die school echt veel te weinig steun kreeg. (ou28)

De meeste kritiek op het ontbreken van toezicht komt van ouders wier kinderen spijbelen of zich anderszins aan het regime van de school onttrekken. Zij hebben ervaren dat de school daar geen greep op had.

Maar het punt was, die scholen die hebben of hadden naar ons inzicht niet de middelen om dat te controleren. Dat zijn klassen van dertig of 35 kinderen, leraren die regelmatig van de ene klas naar de andere liepen en die eigenlijk nauwelijks tijd hebben. En dan was er iemand aangewezen, zo'n corrector, ja god, die kan er allemaal niet achteraan lopen. Dat kan je niet bijhouden, dat is gewoon te veel. (ou1)

Deze vader kan zich nog wel voorstellen dat scholen het spijbelprobleem niet kunnen oplossen, maar anderen verwijten de school dat zelfs hun verzoek om strenge controle op aanwezigheid nauwelijks resultaat had:

(...) dat onze zoon behoorlijk spijbelde en toen wij er achter kwamen... dat hoorde je pas als het al tien keer gebeurd is. En dan word je op het matje geroepen als ouder, van hoe kan dat nou? Ja, hoe kan dat nou, ik weet niet eens dat het gebeurt. (ou18)

Gebrek aan toezicht ontstaat volgens ouders ook door de zeer frequente lesuitval door ziekte, vergaderingen, cursussen en bijscholingen van leerkrachten: 'ze hadden veel uren vrij' of 'de lessen gingen nooit door'. Hierdoor worden kinderen aangezet tot verzuim bij andere lessen op die dag en hebben veel 'tussenuren' die ze buiten de school kunnen doorbrengen. Scholen controleren niet wat de kinderen in die tijd doen, en ouders zien daarin niet veel goeds gebeuren. Leerlingen gaan de stad in, 'slierten op straat' of, erger, gaan naar het café om te blowen. Het feit dat ze er niet op kunnen vertrouwen dat hun kinderen echt op school zijn als ze daar behoren te zijn, geeft ouders het gevoel dat ze van school weinig hulp krijgen in het disciplineren van hun kinderen.

Ouders erkennen dat hun kritiek op de reguliere school samenhangt met het feit dat hun kinderen 'uit de pas' lopen. Juist deze kinderen hebben echter in hun ogen discipline nodig in de vorm van regels en controle, en daaraan ontbreekt het volgens hen in het reguliere onderwijs. Ouders eisen iets van scholen dat ze - naar eigen zeggen - zelf niet kunnen: kinderen die weinig zelfdiscipline hebben toch tot leren te brengen. Daarmee zien ze

over het hoofd dat ook de reguliere scholen betrokken zijn in het proces van democratisering en egalisering van de verhoudingen. Net als ouders zijn leerkrachten opgenomen in een onderhandelingscultuur. Ook zij gaan er in hun omgang met de leerlingen van uit dat kinderen op een bepaalde leeftijd een bepaald niveau van zelfcontrole hebben ontwikkeld en dat kinderen de school alleen met succes kunnen doorlopen als ze dat zelf willen en zich daarvoor zelf inzetten.

## **6. De particuliere school als disciplinerende instelling**

Waar de ouders en de reguliere scholen er niet in slagen kinderen tot het behalen van een diploma aan te zetten, daar kan het regime dat de particuliere school aan de leerlingen oplegt soelaas bieden.

Een essentieel kenmerk van dat regime zijn de strikte regels en de stringente naleving ervan. Op een aantal scholen moeten leerlingen een contract tekenen waarin ze verklaren bepaalde verplichtingen na te zullen komen. Van hen wordt verwacht dat ze de school tot en met het examen op de eerste plaats zetten. Uit de interviews komen twee soorten gedragsregels naar voren. Ten eerste zijn er regels waarmee de school tracht de leerlingen tot vlijt aan te sporen. Dit zijn de regels die gelden voor het opletten in de klas en het maken van huiswerk. De leerlingen zijn verplicht hun huiswerk te maken tijdens studie-uren onder toezicht van een surveillant. Tijdens de lessen wordt hun huiswerk gecontroleerd. Leerlingen die een onvoldoende voor een proefwerk halen of die hun huiswerk niet gemaakt hebben, moeten, afhankelijk van de school, op zaterdag terugkomen, nablijven op vrijdagmiddag of nablijven tot zes of zeven uur 's avonds. Ouders krijgen daarvan bericht, zoals ze ook regelmatig rapportages over de voortgang krijgen. Het tweede soort regels betreft de aanwezigheid van de leerlingen op school. Zo wordt bij afwezigheid van de leerling direct naar huis gebeld. Bij ziekteverzuim wordt dwingend een verklaring van de ouders verlangd. En wie 's morgens niet op tijd komt, al scheelt het maar vijf minuten, moet, afhankelijk van de school, de volgende dag extra vroeg aantreden, de volgende dag vier uur langer blijven of op zaterdag terugkomen.

Het tweede kenmerk van het regime is het intensieve toezicht van leraren op de leerlingen. De directeur kent iedereen en roept iemand die zich niet volgens de regels gedraagt direct tot de orde, slechte cijfers zijn hem direct bekend en worden direct aan de ouders doorgegeven. Wie spijbelt, te laat komt, geen huiswerk maakt, niet oplet of naar buiten zit te staren valt direct op. Met behulp van de controlerende blik van leraren

tracht de school leerlingen te dressereren. Dit intensieve toezicht geldt tijdens de lessen waar de leraar in de kleine klasjes elke leerling in de gaten kan houden, maar ook voor de surveillance tijdens huiswerkuren; leerlingen noemen dit zelf 'gecontroleerd huiswerk maken'. Steeds waar leerlingen spreken van controle, bijvoorbeeld op het huiswerk of hun gedrag in de klas is sprake van pogingen van docenten om leerlingen in het gareel te krijgen (vgl. voor een beschouwing over de werking van discipline Foucault 1975).

We hebben de leerlingen gevraagd hoe zij de discipline op de particuliere school ervaren (vgl. Weenink 1999). Allemaal zeggen ze dat de school streng is. Daarover klagen ze niet, want de meesten hadden dat naar eigen zeggen ook nodig. Maar dat betekent niet dat zij zich zonder meer aan de regels onderwerpen. Leerlingen blijken verschillende strategieën toe te passen om met het regime van de particuliere school om te gaan.<sup>4</sup>

Zes van de twintig leerlingen vertellen zich zonder meer aan het regime te hebben aangepast. De helft van deze 'volgzame' leerlingen zegt zelf dat het hen aan zelfcontrole ontbrak en dat voor hen een streng regime nodig was.

Nou, er werd wel goed controle op uitgeoefend, je huiswerk werd nagekeken en... vooral de studie-uren vond ik heel fijn, dat je dus in de lessen het huiswerk moest maken. Gecontroleerd huiswerk maken. *En wat vond je daar precies zo prettig aan?* Nou, dan doe je het gewoon. *Dan doe je het?* Ik ben niet iemand die heel erg veel zelfcontrole heeft. Zo'n studie-uur daar zat dan een docent of assistent bij ofzo. (116)

Toezicht compenseert het ontbreken van zelfcontrole: 'dan doe je het gewoon'. Tijdens een studie-uur is er volgens deze leerlingen geen ruimte voor tegenzin, afleidingsmanoeuvres of tactieken om het leren uit te stellen. Voor het maken van huiswerk hoeven deze leerlingen zichzelf niet te overwinnen.

Veel leerlingen proberen het regime toch enigszins naar hun hand te zetten. De helft zegt dat ze op school de mogelijkheid hadden om de regels enigszins te versoepelen of te omzeilen. Aan de ene kant waarderen ze het dat ze gedwongen worden tot schoolse discipline, maar aan de andere kant ontsnappen ze eraan als ze de kans krijgen. Een voorbeeld uit het huiswerklokaal:

En je wordt nu gewoon gedwongen om het te doen. Dat vind ik ook het mooie van deze school, die studie-uren die je hebt, je wordt gewoon gedwongen om te werken. Je zit er dan, er is dan ook de regel dat je niet mag praten, geen

tijdschriften... Helemaal niks ervan, iedereen loopt er maar een beetje rond te kloten. Iedereen zit tijdschriftjes te lezen. (1120)

Toch leveren de pogingen het regime te verlichten doorgaans minder resultaat op dan in bovenstaand citaat wordt gesuggereerd. Een aantal leerlingen zegt dan ook dat je 'niet kán spijbelen' op een particuliere school, en 'huiswerk gewoon niet doen, dat bestaat niet, dat doe je niet'. Dat kan niet of dat doe je niet omdat er een grote kans is dat dit gedrag ontdekt en bestraft wordt.

Wel kunnen individuele of collectieve onderhandelingen soms resultaat hebben. Bijvoorbeeld over de hoogte van de straf bij te laat komen of over de hoeveelheid huiswerk. Een aantal leerlingen heeft getracht op basis van hun betrouwbare reputatie het regime van de particuliere school te verlichten. De kleine klasjes bieden mogelijkheden voor het opbouwen van vertrouwen tussen de docent en de leerling. Als je als leerling 'aardig bent dan krijg je dat ook terug', als je 'gewoon je best doet' dan kan je een keer wat laten schieten. Het imago van de leerlingen, de door hen betoonde zelfcontrole of in sommige gevallen de schijn van zelfcontrole, geeft leerlingen dus ook mogelijkheden om het regime wat te verzachten. Een enkele keer komt openlijk verzet tegen het regime voor. Anekdoten over opstand, muiterij en rebellie zijn een bron van vermaak en geven een illusie van ontsnappingsmogelijkheden aan het regime.

Het spreekt vanzelf dat leerlingen meer te zeggen hebben over de discipline op de particuliere school dan de ouders en er ook veel ambivalenter over zijn. Leerlingen ervaren aan den lijve hoeveel dwang er op hen wordt uitgeoefend en zien daarvan de schaduwkanten, ouders zien alleen de voordelen. Zij prijzen de duidelijkheid van de regels, de consequente sancties en het strenge toezicht. Het feit dat kinderen lange dagen op school verblijven, geen tussenuren hebben en er nooit lessen uitvallen, geeft hun de zekerheid dat hun kinderen niets verkeerd kunnen uitspoken, het feit dat het huiswerk op school wordt gemaakt, ontlast hen van de plicht daar zelf achteraan te moeten.

Het voordeel van de particuliere school is volgens de ouders evenwel niet alleen discipline maar ook de aandacht voor de individuele leerling. Naast de zeventien ouders die de problemen van hun kinderen definiëren als disciplineproblemen die door strengheid en toezicht zijn op te lossen, zijn er twaalf ouders die vertellen dat hun kinderen het niet kunnen opbrengen om het diploma te halen omdat ze 'balen' van school of omdat ze ongemotiveerd zijn. Zij waarderen in de particuliere school niet zozeer de

strengere regels, maar de individuele begeleiding volgens een strakke, gestructureerde aanpak die hun kinderen houvast geeft bij de studie.

## 7. De effecten van discipline

Het regime dat de scholen oplegt leidt in de meeste gevallen tot het gewenste resultaat. Volgens mededelingen van een aantal scholen slaagt zo'n 75 tot 85 procent van de leerlingen voor het examen.<sup>5</sup> Van de veertig leerlingen waarover wij informatie hebben verkregen slaagde driekwart in één jaar. Ouders en kinderen wijten dit succes aan de gedisciplineerde, gestructureerde en motiverende aanpak. Daarnaast zeggen negen van de twintig leerlingen dat zij zich door het schoolgeld moreel verplicht voelen het examen te halen. Zij spreken over het schoolgeld als 'een grote druk' en zeggen dat je het niet kan maken om het examen niet te halen omdat dat een 'verlies' oplevert van twintigduizend gulden of meer of omdat je dan 'geld in de sloot gooit'.

De meeste particuliere scholen bestaan al bijna twintig jaar en hebben inmiddels onder een bepaalde groep ouders een goede naam opgebouwd. Ouders zijn in het algemeen zeer tevreden over de effecten van de particuliere school. Ze vinden dat hun kinderen erop vooruit gegaan zijn in dat jaar of die jaren. Jongeren met wie het mis dreigde te gaan zijn er in de woorden van de ouders 'weer bovenop' gekomen, hebben 'meer structuur' in hun leven kunnen aanbrengen of hebben 'wel wat discipline opgelopen'. Kinderen die niet of met tegenzin naar school gingen hebben weer enig plezier in leren gekregen of werden in elk geval gemotiveerd het examen te halen.

De enige twijfel die bij leerlingen en ouders te beluisteren valt is of kinderen op de particuliere school voldoende zelfdiscipline hebben gekregen om ook zonder het schoolse toezicht verder te kunnen leren of, met andere woorden, of zij de dwang van buiten hebben omgezet in voldoende zelfdwang voor het volgen van hoger onderwijs. Hoewel de particuliere scholen zich erop laten voorstaan dat ze veel aandacht besteden aan 'leren leren' en 'leren plannen' en menen dat kinderen dat na zo'n jaar intensieve training zelf kunnen, zijn ouders en kinderen hierover sceptischer.

Negen leerlingen zeggen dat ze 'weinig zelfdiscipline hebben meegekregen' of geen 'discipline hebben gecreëerd' door op die school te zitten, omdat de discipline opgelegd is ('je zit er dus je moet wel, je hoeft alleen maar naar school te gaan en dat is eigenlijk al genoeg') of omdat ze de leerstof 'in hapklare brokken opgediend' kregen, waardoor ze zelf weinig

meer hoefden te doen. Dit laatste is ook wat sommige ouders zeggen: 'het is een stampklasje', aldus een moeder.

Hoewel een minderheid van de ondervraagde ouders positief is over de mate waarin de particuliere school zelfdiscipline bijbrengt en hun kind heeft geleerd 'hard' te werken en 'systematisch' te studeren, vraagt een groter deel zich af of hun kind wel heeft geleerd zelfstandig te werken. Zij zijn bang dat de strakke begeleiding en het strenge toezicht bij het huiswerk de kinderen passief en afhankelijk hebben gemaakt terwijl een vervolgstudie juist zelfstandigheid vraagt. Dit punt komt het duidelijkst naar voren bij ouders wier kinderen na de particuliere school in een vervolgstudie zijn gestrand. Deze ouders vinden dat de school de kinderen, juist door het systeem, niet voldoende zelfdiscipline heeft aangeleerd.

## 8. Conclusie

Een van de maatschappelijke functies van onderwijs is sociale beheersing. De geschiedenis van het volksonderwijs is (ook) een geschiedenis van denkbeelden over het temmen van de lagere klassen, over het voorkomen van opstandigheid, rebellie, criminaliteit en andere ondeugden (Röling 1982; De Swaan 1989; De Vries 1993). Droogleever Fortuijn (1989) noemt deze rechtvaardiging voor onderwijs de 'ideologie van de domesticatie'.

Domesticatie is evenwel niet alleen een ideologie, maar ook een praktijk. De door De Vries (1993) gehanteerde term 'schooldwang' is niet alleen van toepassing op de toenemende dwang die kinderen ondervinden om naar school te gaan, maar ook op de dwang waaraan kinderen op school worden onderworpen om zich op een bepaalde manier te gedragen. De hervormingen van het lager onderwijs in de negentiende eeuw waren een poging om meer discipline in de school te brengen. Inhoudelijk gebeurde dit door de invoering van verplichte vakken die morele lessen bevatten, organisatorisch door standaardisering van leerstof en lesroosters en de invoering van het klassikale systeem met homogene leeftijdsgroepen, fysiek door de in nette rijen opgestelde schoolbanken die de kinderen weinig bewegingsvrijheid lieten, de frontale opstelling waarin de onderwijzer vanaf een podium de hele klas in een oogopslag overzag en afwijkend gedrag kon corrigeren (vgl. Foucault 1975; Neuvel 1983). Een van de doeleinden van dit schoolregime was het bijbrengen van zelfdwang, zelfdiscipline, beschaaving of welke term daarvoor ook gebruikt kan worden (Elias 1939).

Op dit moment wordt de disciplinerende vormgegeven dan vijftig jaar geleden nog gebruikelijk was. Scholen, de basisschool voorop, hebben daarbij de trend gevolgd die ook in de ouderlijke opvoeding is waar te

nemen. Kinderen worden vrijer gelaten, er zijn minder strakke regels die minder precies worden afgedwongen dan vroeger en ook fysiek is de bewegingsruimte toegenomen. De 'kindgerichte' pedagogiek van de vroeg-twintigste-eeuwse onderwijsvernieuwers is gemeengoed geworden in vrijwel alle scholen.

De versoepeling van de omgangsvormen binnen het gezin en op school is echter gelijk opgegaan met een versterking van de dwang om gedurende een langere periode van het leven onderwijs te volgen. Die dwang wordt in de praktijk uitgeoefend door ouders en leerkrachten. Hierdoor treedt een spanning op tussen de nadruk op grotere vrijheid en meer zeggenschap van kinderen enerzijds, de plicht tot het volgen van onderwijs anderzijds. Alleen als jongeren zelf gemotiveerd zijn om onderwijs te volgen en zich te onderwerpen aan het regime van de school wordt die spanning verlicht. Ouders spelen een belangrijke rol in het motiveren van hun kinderen. Als zij het belang van onderwijs zodanig aan hun kinderen weten over te dragen dat die dat als iets vanzelfsprekends internaliseren, wordt de dwang tot het volgen van onderwijsdwang ervaren als een zelfgekozen activiteit.

Niet alle kinderen kunnen of willen voldoen aan de onderwijsseisen die tegenwoordig aan hen worden gesteld: ze hebben de capaciteiten niet, krijgen de kansen niet, zien het nut niet of kunnen de zelfdiscipline die nodig is voor een succesvolle onderwijs carrière niet opbrengen. Dit laatste is de manier waarop ouders en leerlingen van particuliere scholen het mislukken op de reguliere school definiëren. Ouders noch kinderen benoemen het probleem als een gebrek aan intellectuele capaciteiten. Hun kinderen 'doen niets' omdat ze lol maken, sporten, televisie kijken en uitgaan verkiezen boven het maken van schoolwerk, omdat ze 'puberen' of gedragssproblemen hebben. Met andere woorden, ze geven gehoor aan spontane opwellingen zonder de lange-termijngevolgen daarvan in ogenschouw te nemen.

De onderzochte ouders behoren vrijwel zonder uitzondering tot de hogere sociale lagen in de samenleving. Zij oefenen beroepen uit waarvoor een grote mate van zelfbeheersing is vereist. Deze ouders beschouwen het bijbrengen van zelfdiscipline als een belangrijk onderdeel van hun opvoeding. Zelfdiscipline is onontbeerlijk voor het behalen van een middelbare-school diploma, dat weer een noodzakelijke voorwaarde is voor de toelating tot HBO- en academische opleidingen die toegang geven tot goed betaalde en hooggewaardeerde functies. Maar zelfdiscipline is ook nodig om later op een aan de ouders gelijkwaardig niveau te kunnen functioneren. Wanneer kinderen er niet in slagen zich deze gedragsmaatstaven eigen te maken, kunnen ze zich niet handhaven in de kringen waarin hun ouders verkeren en dreigt sociale daling.

Maar terwijl de geïnterviewde ouders blijk geven van hoge ambities voor hun kinderen en er, als we de kinderen mogen geloven, ook in slagen die ambities op hun kinderen over te dragen, is het hen niet gelukt hun kinderen tot onderwerping aan het ouderlijke en schoolse regime te brengen. Verzet tegen te hoge ouderlijke ambities speelt daarbij soms een rol. Maar wat de redenen voor de disciplineproblemen van hun kinderen ook zijn, ouders voelen zich in elk geval niet in staat om zelf voldoende dwang op hun kinderen uit te oefenen. De omgangsvormen binnen het gezin zijn niet van dien aard dat ouders bepaald gedrag kunnen opleggen als hun kinderen daaraan zelf niet mee willen werken. De vrijheid die ouders hun kinderen toestaan verdraagt zich moeilijk met het afdwingen van gehoorzaamheid; ouders kunnen dat niet maar willen dat eigenlijk ook niet.

Omdat de reguliere school er evenmin in slaagt die dwang aan onwillige kinderen op te leggen, zoeken deze ouders hun heil bij een instelling die disciplinerend tot de kern van haar activiteiten heeft gemaakt. Eenmaal op de particuliere school onderwerpen de meeste kinderen zich aan het strenge regime omdat zij inzien dat zij dwang van buiten nodig hebben om hun ambities te bereiken en het begeerde diploma te bemachtigen.

## Noten

\* Met dank aan Cas Wouters en Nico Wilterdink voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

1. Zie voor uitgebreide informatie over het particulier onderwijs in Nederland De Regt & Weenink (1999a).

2. De werving van informanten wordt nader toegelicht in De Regt & Weenink 1999b en Weenink 1999.

3. De functie van deze scholen als 'vangnet' (Troost & Wesselingh 1991) verschilt van die van de Engelse *public schools* en de Amerikaanse *private schools* die dienen als opstap naar prestigieus tertiair onderwijs (vgl. Walford e.a. 1989). Naast de hierboven genoemde particuliere scholen zijn er in Nederland enkele elite-internaten zoals Beverweerd bij Utrecht en Kasteel Eerde bij Ommen (vgl. Van Hezewijk 1986). In het verle-

den speelden kostscholen zoals het Canisius in Nijmegen en Rolduc in Kerkrade een rol in de vorming van de rooms-katholieke elite.

4. In de onderwijssociologie wordt het begrip strategie veel gebruikt. Onderzoek is gedaan naar strategieën van zowel leerlingen als leraren; vgl. Woods (1980); Scarth (1987); De Vries (1993).

5. Officiële slagingspercentages van particuliere scholen zijn niet bekend. Jillissen (1990) berekende dat de slagingspercentages in 1987 iets lager waren dan die van reguliere scholen. Dat geldt waarschijnlijk ook voor de recente jaren. In 1996 slaagde van alle kandidaten die een eindexamen HAVO deden 83 procent, van de VWO-eindexamenkandidaten slaagde 87 procent (*Jaarboek Onderwijs 1998*, tabel 4.6, p. 122).

## Literatuur

- Bois-Reymond, M. du, e.a. (1990). 'Jongeren en hun ouders. Van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*. 17, 69-100.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1998). *Jaarboek Onderwijs 1998*. Voorburg/Heerlen: Samsom/Tjeenk Willink.
- Droogleever Fortuijn, E. (1989). *De docerende staat. Onderwijs en macht in de ontwikkeling van Venezuela*. 's-Gravenhage: CESO.
- Elias, N. (1939). *Ueber den Prozess der Zivilisation*. Bern/München: Francke Verlag.
- Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Parijs: Gallimard.
- Hezewijk, J. van (1986). *De top-elite van Nederland*. Amsterdam: Balans.
- Jillissen, L., *Recht op je diploma af. Een descriptief onderzoek naar particuliere onderwijsinstellingen voor versneld HAVO/VWO-onderwijs*. Rotterdam: Vakgroep Sociologie en sociaal beleid (ongepubliceerde doctoraalscriptie).
- Neuvel, K. (1983). 'Schoolbanken, gymnastiek en klassikaal onderwijs in de tweede helft van de negentiende eeuw', *Sociologisch Tijdschrift*. 10, 478-506.
- Regt, A. de & D. Weenink (1999a), *Investeren in je kinderen. Ouders over particulier onderwijs*. Amsterdam: ASSR.
- Regt, A. de & D. Weenink (1999b), 'Elitair tegen wil en dank. Rechtvaardigingen voor de keuze voor particulier onderwijs', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*. 26/2, p. 229-254.
- Röling, H.Q. (1982), 'Onderwijs in Nederland', In: B. Kruithof e.a. (red.), *Geschiedenis van opvoeding en onderwijs*. Nijmegen: SUN, 66-86.
- Scarth, J. (1987). 'Teacher Strategies: A Review and Critique', *Sociology of Education*. 254-262.
- Troost, P. & A. Wesselingh (1991). 'De gefortuneerde dropout', *Jeugd en samenleving*. 21/4, 255-266.
- Vries, G. de (1993). *Het pedagogisch regime. Groei en grenzen van de geschoolde samenleving*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Walford, G. (red.) (1989). *Private Schools in Ten Countries*. Londen/New York: Falmer.
- Weenink, D. (1999). 'Een beetje discipline heb je wel nodig.' *Over leerlingen van particuliere scholen*. Amsterdam: Afdeling Sociologie, UvA (ongepubliceerde doctoraalscriptie).
- Woods, Peter (red.) (1980). *Pupil Strategies: Explorations in the Sociology of the School*. Londen: Croom Helm.
- Woods, Peter (red.) (1980). *Teacher Strategies: Explorations in the Sociology of the School*. Londen: Croom Helm.
-